

ETNOGRAFIYANING FAN SIFATIDA TUTGAN O'RNI, BOSHQA SOHALARGA VA XALQNING SHAKLLANISHIDAGI O'RNI

To'xliyeva Madina Soatmurod qizi
IIV Surxondaryo akademik litseyi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel: +998997572987

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada etnografiyaning kelib chiqishi, etnografizmlarning tarixiy va ijtimoiy ahamiyati hamda boshqa fanlarga, xususan, etnolingvistika, etnomadaniyat, xalq og'zaki ijodiga ko'rsatgan ta'siri kabi jihatlar ochib berildi.

KALIT SO'ZLAR: Etnografiya, etnolingvistika, etnomadaniyat, etnopsixologiya, etnos, etnik birlik, omonastika, antropologiya, folklor

O'tmishdagi milliy madaniyatimizning shakllanib, ma'lum darajada taraqqiy etib kelganligini mukammal o'rganmay turib, hozirgi kunimizda mustaqillik madaniyatimizni taraqqiy ettirib bo'lmasligini chuqur his etmog'imiz darkor. Tarix - ijtimoiy hayot hamda inson tafakkuri mahsulidir. Shunday ekan o'tmishda yuz bergan har bir hodisa ma'lum ma'naviy-ruhiy, ijtimoiy-siyosiy muhit ta'sirida yuz berganligini ko'ramiz.

O'z navbatida etnografiya fani etnomadaniyatning shakllanishi zamin hozirladi. Etnomadaniyat fani yuqorida dasturulamal sifatida qo'yilgan ulkan vazifalarni bajarishga qaratilgan. Bu fan asoslarini insonshunoslik fanlariga tayangan holda o'rganamiz. Yoshlarning umuminsoniy dunyoqarashlarini shakllantirish, ma'naviy-ma'rifiy faoliyatlarini yuzaga chiqarish kabi omillarni ilmiy jihatdan tadbiq etib, yoshlarni Istiqlol g'oyalari asosida tarbiyalash vazifasi yotadi.

Demak, Etnomadaniyat fani asoslariga kirish uchun biz xalqimizning uzoq o'tmish tarixiga e'tibor berishimiz zaruratdir. Etnomadaniyat atamasi ikki iboradan tashkil bo'lib: etno va madaniyat so'zlari qo'shilmisidir. Etno – yunon so'zi elat, xalq demakdir va shu bilan birga, ma'lum bir elat yoki xalqqa bo'lgan ishora, ko'rsatuv. Bu ibora biror xalqning kelib chiqishi (etnogenez)ni ifodalaydi. Bunday tarzda biz o'zbek xalqining kelib chiqishi, uning etnogenezi (urug'chilik, nasl) ni tushunishimiz kerak. Shu bilan bir vaqtda etno iborasi ko'pchilik ilmiy -nazariy manbaalarda: Etnografiya – xalqlarning kelib chiqishi, turmushi, moddiy va ma'naviy madaniyatini o'rganadigan fan sifatida bo'lib biror xalqning turmushi, madaniyati va urf-odatlariga xos bo'lgan xususiyatlarini ham ko'rsatadi. Etnonim tushunchasi ham mavjud, bu xalq nomi yoki xalq nomini ifodalovchi so'z sifatidagi atamadir. Bu so'zni yanada mukammallashtirish maqsadida Etnonimka iborasi ham ishlatilib leksikologiyaning

xalq, qabila hamda urug'chilik nomlarini o'rganishga qaratilgan bo'limiga aytiladi. Etnograf iborasini ham biz kundalik o'quv jarayonida qo'llaymiz va bu iborada biz etnografiya fani bo'yicha faoliyat ko'rsatadigan mutaxassisni tushunamiz. Shunday qilib, biz yuqoridagi ta'riflarga qaritilgan barcha ilmiy- tarixiy asoslarga tayangan holda etnomadaniyat fani asoslarini quyidagicha izohlaymiz. Etnomadaniyat biror xalqning kelib chiqishi (bu borada o'zbek xalqi), uning madaniyati, turmush tarzi, ma'naviy-ma'rifiy xususiyatlarini tarixiy jarayon (davr)larda ravnaq topib hozirgi kunimizgacha rivojlanib kelayotgan ma'naviy hamda madaniy merosini o'rganadigan fandır.

Binobarin, fanni to'laligicha o'zlashtirish, uning nazariy va tarixiy-ilmiy asoslarini izohlash uchun bu fanni bilim tizimi ekanligini o'rganib chiqishni taqozo etadi. Vaholanki, bu fanni o'rganib unga izoh berilganda uning madaniy tarixiy jarayon mazmuni, tarixiy takomili va ashyo-yu dalillari, nazariy hamda amaliy (hayotiyligi nuqtai nazaridan) qonuniyati va uslublari asosida taraqqiy etishi, ijtimoiy-moddiy, ma'naviy-ma'rifiy salohiyati, milliy etnik genezi munosabatlaridagi o'rni, madaniy aloqalar hamda umumbashariy va umuminsoniy qadriyatlardagi xususiyati, ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni kabi serqirra tomonlariga asosiy e'tibor qaratiladi.

Etnomadaniyat fani bilimlar tizimi ekanligini har tomonlama isbotlash uchun quyidagi masalalarni yoritishni taqozo etadi:

Etnomadaniyat fani gumanitar fanlar bilan uzviy aloqadadir. U falsafa, etika, estetika, sotsiologiya, tarix, psixologiya, etnografiya, folklor, musiqa, tasviriy san'at, arxitektura, dinshunoslik, pedagogika hamda adabiyotshunoslik kabi fan asoslari bilan hamkorlikda olib boriladi.

Har bir xalqning madaniyati uning milliy ma'naviyati hamda ma'rifati bilan uzviy bog'langan. Mustaqil davlatimizning bugungi kundagi ma'naviy-madaniy taraqqiyoti islohotlar davrida qo'lga kiritilgan yutuqlarimizning garovidir. Vaholanki, biz bu tarixiy ma'naviy va madaniy yutuqlarni har tomonlama tadqiq va tashviq etish uchun yetarlicha shart-sharoit va imkoniyatlarga egamiz. Madaniyat iborasi arabcha Madina (shahar, kent) so'zidan kelib chiqqan ekan. Shahar ma'nosida kelgan madaniyat so'zining talqini kishilar hayotini ikki turdagi ko'rinishi, ya'ni ko'chmanchi – dasht-u sahrolarda yashovchi xalqlar hamda shaharda yashab, shaharga xos turmush tarzida yashovchi xalqlarga nisbatan ishlatilib kelingan. Xalq turmush tarzi va ma'naviyatining tarkibiy qismini uning azaliy udumlari, urf-odatlar, marosim-u an'analari tashkil qiladi. Bu esa shu xalqning ma'naviyati nechog'lik shakllanganligini, uzoq o'tmishga ega ekanligini bildiradi. O'zbek xalqi ana shunday boy ma'naviyatli xalqlardan hisoblanadi. Urf-odat – kishilarning turmushiga singib ketgan, ma'lum muddatda takrorlanib turuvchi xatti-harakat, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari, ko'nikmasidir. Masalan, kichiklarning kattalarga salom berishi, uy-hovlini tartibga keltirib qo'yish, mehmonlarga alohida hurmat ko'rsatish, bayram

arafasida keksa, qariyalar, kasal, ojiz, qiynalgan kishilar holidan xabar olish qo'ni-qo'shnilarning biror ishiga yordam berish, hasharga borish kabilar o'zbek xalqiga xos yaxshi odatlar hisoblanadi. "Odat" degan tushuncha psixologiyada ham mavjud bo'lib, u ma'lum sharoit ta'sirida vujudga kelib, kishining fe'l-atvorida mustahkamlanib qolgan va keyinchalik o'z-o'zidan beixtiyor bajariladigan harakat ma'nosini bildiradi. An'ana [ijtimoiy hayot](#), mehnat, madaniyatning barcha sohalariga xos hodisa sifatida juda keng doirani qamrab oladi. Muayyan bir jamoaning turmush tarzi, xatti-harakati, xulq-atvori, muloqoti va oilaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi. Marosim – inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatda o'tadigan, umum qabul qilingan tartib-qoidalarga amal qilinadigan etnografizm sanaladi. Masalan, ism qo'yish, chaqaloqni beshikka belash, nikohdan o'tish, dafn qilish, xotirlash, ekishga kirishish (urug' qadash), o'rishga kirishish, Navro'z ayyomi kunlari ko'pchilik bo'lib sumalak taomini tayyorlash marosimlaridir.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, etnografiya xalqning xalq bo'lib shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning bilan birga har bir davr o'zining udum va marosimlarini, urf-odatlar va an'analarini yaratadi. Yangi vujudga kelayotgan urf-odatlar o'z-o'zidan, quruq yerda paydo bo'lmasdan, asosan, ilgari mavjud bo'lgan ilg'or an'analar o'zgartiriladi va yangilari paydo bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qurbonazarova N. Surxondaryo arealidagi to'y marosimi etnografizmlarining leksik-semantik tabiati va lingvokulturologik tadqiqi. Toshkent – 2019;
2. N.Mirzayev. O'zbek tili etnografizmlarining izohli lug'ati. Toshkent – 1991;
3. Qahhorova M. O'zbek tili etnografizmlarining system tadqiqi. Nomzodlik diss. Toshkent – 2009;
4. Jabborov I. O'zbekxalqi etnografiyasi. Toshkent - 1994;